

Justyna Wojciechowska
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

Codzienne doświadczenia w narracji ucznia – potoczność jako kategoria opisu

„Istoty myślące mają potrzebę mówienia,
a istoty mówiące mają potrzebę myślenia”¹.

Słowo jest siłą samo w sobie, buduje obraz świata i jednocześnie odpowiada za rozumienie zachodzących w nim zjawisk. Jako siła konstytutywna tworzy konkretny obraz rzeczywistości, a także własne Ja², co bezpośrednio decyduje o zaktywizowaniu procesu wartościowania u odbiorcy. Język jako czynnik wyróżniający człowieka spośród żywych istot pozwala na ukierunkowanie rozumienia i orientacji za pomocą umysłu, a nie wyłącznie poprzez zdolności uwarunkowane biologicznie. Przyjmuję za Stanisławem Grabiasem założenie, że:

[...] poznawanie rzeczywistości na sposób ludzki to interpretacja jej zjawisk poprzez kategorie, które narzuca człowiekowi jego język. Myśl taka chyba najostreż wyraża się w przekonaniu filozofa języka H.G. Gadamera (1979), który twierdzi, że „Językowa wykładnia świata poprzedza zawsze wszelką myśl i wszelkie poznanie. Ucząc się jej wychowujemy się w świecie zarazem”³.

¹ H. Arendt, *Myślenie*, Warszawa 1991, s. 149.

² L. Richardson, E. Adams, S.T. Pierre, *Pisanie jako metoda badawcza*, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N.K. Denzing, Y.S. Lincoln, Warszawa 2009, s. 458.

³ S. Grabias, *Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego*, [w:] *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*, red. S. Grabias, M. Kurkowski, Lublin 2012, s. 24.

Przeżycie jest podstawą doświadczenia, słowo ucieleśnia jego znaczenie. Gadamer jednoznacznie wskazuje, że język jest wszechobecny w życiu człowieka, co uniemożliwia funkcjonowanie w stanie bezjęzykowym. Brak możliwości interpretowania siebie i otaczających zjawisk w jakimkolwiek języku oznacza koniec świadomości. Takie przekonanie daje podstawę dla uzasadnionego twierdzenia, iż język nie jest narzędziem, ponieważ narzędzie służy do wykonywania określonych czynności, po zakończeniu których przestaje być niezbędne⁴. Język uplastycznia myśli. Zachodzące zjawiska nie posiadają z góry narzuconych znaczeń. Żadne zjawisko nie ma odgórnie naddanego sensu, a samo słowo „zjawisko” nie znaczyłoby nic bez odbiorcy, który zauważa, rozpoznaje, reaguje na to, co istnieje, a także pojawia się i jest zatrzymywane i materializowane w percepcjach⁵ i w myślach. Uczestnik komunikacji aktywnie współtworzy konstruowane znaczenie w rzeczywistym czasie i w określonym kontekście. Konstruowanie znaczenia charakteryzuje błyskawiczna szybkość, przynależność do ukrytej części ludzkiego poznania oraz swoboda powstawania – uczestnicząc w akcie komunikacji bez trudu tworzymy i rozumiemy wyrażenia językowe⁶, przy założeniu istnienia warunków koniecznych dla nawiązania wzajemnego porozumienia⁷. Słowo jako podstawa językowego obrazu świata pozwala na interpretację przestrzeni, w jakich znajduje się człowiek lub tych, które sobie wyobraża na podstawie subiektywnie ugruntowanych znaczeń. Każda wspólnota komunikacyjna, odrębna względem innych, charakteryzuje się sposobami konceptualizacji pojęć, które wyróżniają ją na tle innych. Prowadzenie analiz języka i jego kontekstualności wśród przedstawicieli różnych nacji umożliwiają badania porównawcze, które mogą również uczynić podstawą dociekań jeden język etniczny⁸. Jak twierdzi Krzysztof Polok, analiza systemu semantycznego danego języka wymaga rozróżnienia systemu znaczeń językowych, który opiera się na tradycji, na słownikowym, powszechnym rozumieniu, jak również systemu znaczeń językowych opartych na konsytuacji⁹.

⁴Tamże, s. 24–25.

⁵H. Arendt, *Myślenie...*, s. 51.

⁶Z. Kövecses, *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*, tłum. A. Kowalcze-Pawlik, M. Buchta, Kraków 2011, s. 361–362.

⁷Mam tutaj na myśli brak zaburzeń i niepełnosprawności o różnym charakterze utrudniających komunikację w stopniu znacznym.

⁸Por. *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 2004; *Językowy obraz świata dzieci i młodzieży*, red. J. Ożdżyński, Kraków 1995; W. Chlebda, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole 2005, s. 413.

⁹K. Polok, *Systemy języka. Systemy semantyczne języka angielskiego oraz języka polskiego*, [w:] „Polonistyka”, Mińsk, wyd. BTAA Prawa i ekonomika, Rep. Białorusi, s. 73.

Narracja dzieci – ze względu na właściwą sobie specyfikę – stanowi odrębny przedmiot badań. Przyjęcie perspektywy rozumienia dzieciństwa, w myśl którego konstruowanie narracji przez dziecko umożliwia wniknięcie odbiorcy w wyobrażenia i rozumienie świata przez nadawcę, pozwala na wyłonienie paradygmatu. Jednocześnie należy podkreślić, iż wieloaspektowość badań prowadzonych nad znaczeniem narracji łączy w jednym obszarze analizy psychologów, pedagogów, językoznawców i socjologów. Przedstawiciele tych dyscyplin naukowych, profilując różne znaczenia pojęć charakterystycznych dla naukowych prac nad narracją, prowadzą analizy w sposób zgodny z kierunkiem zainteresowań. Sam termin łaciński *narratio* oznacza opowiadanie. Jerzy Trzebiński określa narrację jako „opowiadanie komuś o czymś”, uznaje tym samym narrację za szczególny rodzaj komunikacji międzyludzkiej¹⁰. *Słownik współczesnego języka polskiego* definiuje to pojęcie jako „wypowiedź prezentującą ciąg zdarzeń, usytuowaną w określonym porządku czasowym i logicznym, ze wskazaniem na istotę narracji jako podstawową formę dla wypowiedzi konstruowanych w epice”¹¹. Tadeusz Woźniak powołuje się na dyskursywną perspektywę rozumienia znaczenia pojęcia narracji przyjętą przez Elinor Ochs, według której narracja stanowi rodzaj aktywności mającej za zadanie wytworzenie znaczenia. Ochs uznaje, że narracja stanowi podstawowy środek dla wyrażania rozumienia znaczeń i ukonkretniania wyobrażeń zawartych w językowym obrazie, przez co umożliwia opis oraz relacjonowanie doświadczeń¹². W literaturze przedmiotu funkcjonują następujące teorie narracji:

1. narracja jako strategia integrowania informacji;
2. narracja jako procedura wyjaśniania zdarzeń;
3. narracja jako model doświadczenia;
4. narracja jako działanie symboliczne w celu wytworzenia znaczeń¹³.

Barbara Bokus badania nad narracją ujmuje w perspektywie poznawczej, stosując jako fundamentalne dla analiz pojęcia linii i pola narracji¹⁴. Linia narracji, zgodnie z definicją wypracowaną przez Bokus, to ciąg zmian rzeczywistości odniesieniowej w czasie, uporządkowany przez narratora. Kierunek zmian jest zazwyczaj zgodny z kierunkiem zmian rzeczywistych, przy czym dopuszczalne są jego zmiany. Pole narracji stanowi ciąg sytuacji

¹⁰ J. Trzebiński, *Wstęp*, [w:] *Narracja jako sposób rozumienia świata*, red. J. Trzebiński, Gdańsk 2002, s. 13.

¹¹ B. Dunaj, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2001, s. 569.

¹² E. Ochs, *Narrative*, [w:] *Discourse as Structure and Process*, red. T. van Dijk, London 1998, s. 185–207, cyt. za:

T. Woźniak, *Narracja w schizofrenii*, Lublin 2005, s. 73.

¹³ Tamże, s. 79.

¹⁴ Por. B. Bokus, *Tworzenie opowiadań przez dzieci. O linii i polu narracji*, Kielce 1991.

odniesienia odzwierciedlających to, co dzieło się w przestrzeni kontrolowanej przez narratora¹⁵. Prowadzenie szczegółowych analiz dało podstawę dla wypracowania definicji tekstu, który badaczka określa jako semantyczną jednostkę języka w użyciu realizowaną w zdaniach zarówno ustnych, jak i pisemnych, będących przekazami informacyjnymi w społecznych sytuacjach¹⁶.

Według Barbary Bonieckiej stosowanie narracyjnych struktur umożliwia widzenie prawidłowości świata dziecka z odniesieniem do dziecięcej logiki i prawdy. Analiza definiowania i eksplikacji jako ważnych operacji tekstotwórczych odwołała badaczkę do analiz krótszych i dłuższych tekstów, zawierających się w jednym zdaniu lub wielowypowiedzeniowym dialogu¹⁷. Sytuacje potoczne, towarzyszące codziennym doświadczeniom, w dużej mierze warunkują tworzenie definicji pojęć, kształtują ich rozumienie, co daje podstawę dla uznania potoczności jako kategorii opisu.

Współczesna psychologia sformułowała twierdzenie, zgodnie z którym myślenie narracyjne sprzyja zdrowiu i psychicznej stabilizacji człowieka. Konstruowanie narracji wspomaga prawidłowe funkcjonowanie człowieka, ponieważ zapewnia poczucie kontroli nad zdarzeniami. Jednocześnie narracja jako wykładnik siły woli odzwierciedla umiejętność utrzymywania działań związanych z realizacją intencji, pozwala skupiać uwagę, utwierdza w przekonaniu o rozumieniu znaczeń symboli otaczającej rzeczywistości¹⁸. Werbalizacja myśli narzuca nadawcy konieczność nieustannego wyboru odpowiednich składników budujących wypowiedź. W każdym akcie mowy, zgodnie z wymogami charakterystycznymi dla danej społeczności, grupy, uruchomiony zostaje zarówno poziom strukturalny, jak i słownikowy, co ostatecznie decyduje o indywidualizacji wyobrażenia i sposobu przekazu¹⁹. Narracja ucznia odzwierciedla rozumienie przez człowieka codziennych doświadczeń, jest głęboko osadzona w myśleniu. Zdroworozsądkowe i naukowe sposoby myślenia wyrażają się zarówno w języku potocznym, jak i naukowym²⁰. Jacek Warchała podkreśla, że wiedza potoczna wynika z konstatacji faktów, które są nam znane z doświadczenia, przy czym siłą rzeczy zawierają się w nich forma-

¹⁵ Za: T. Woźniak, *Narracja w schizofrenii*, Lublin 2005, s. 83.

¹⁶ Por. tamże, s. 82.

¹⁷ Por. B. Boniecka, *Dziecięce wyobrażenie świata. Zbiór studiów*, Lublin 2010, s. 76–77.

¹⁸ K. Stemplewska-Żakowicz, B. Zalewski, *Czym jest dobra narracja? Struktura narracji z perspektywy badaczy i klinicystów*, [w:] *Badania narracyjne w psychologii*, red. M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko, Warszawa 2010, s. 17.

¹⁹ S. Hinc, *Spór o społeczne funkcje edukacji. Z perspektywy teorii funkcjonalizmu strukturalnego i teorii konfliktu*, Poznań 2010, s. 178.

²⁰ J. Warchała, *Kategoria potoczności w języku*, Katowice 2003, s. 34.

lizacje właściwe myśleniu naukowemu. Wiedza potoczna staje się bazą dla formułowanych odpowiedzi udzielanych na instrumentalne pytania o praktyczne cele²¹. Codzienne doświadczenia dziecka i człowieka dorosłego podlegają organizacji potocznego myślenia. Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb, których zaspokojenie warunkuje harmonijny rozwój jednostki. Samo pojęcie bezpieczeństwa, zgodnie z definicją, oznacza stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym; jest ono przeciwieństwem zagrożenia²².

W artykule zacytowano wybrane fragmenty pisemnych wypowiedzi uczniów ze szkół podstawowych województwa śląskiego, którzy mieli za zadanie opisać w dowolnej formie literackiej poczucie bezpieczeństwa człowieka ze szczególnym uwzględnieniem uczestnictwa w ruchu drogowym²³. Przyjęcie perspektywy lingwistycznej, w tym przypadku ze względu na złożoność przedmiotowego tematu narracji, powinno uwzględniać założenia odnoszące się do kulturowej i społecznej rzeczywistości, w których osadzona jest treść tekstów²⁴. Szczegółową analizę dyskursu można prowadzić w odniesieniu do różnych aspektów, decydujący jest w tym aspekcie kontekst. Język tekstów podtrzymuje mentalne zjawiska²⁵, które są wspólne dla wszystkich analizowanych prac; troska o życie i świadomość zagrożenia wyrażone

²¹ Tamże, s. 34.

²² B. Dunaj, *Słownik...*, s. 50.

²³ Wychodząc z założenia, iż zapewnienie bezpieczeństwa w ruchu drogowym stanowi cywilizacyjny problem, a jego niewystarczający poziom jest największym zagrożeniem dla życia oraz zdrowia człowieka, za cel przedsięwzięcia należało obrócić zwrócenie uwagi osób piszących na charakter współczesnych zagrożeń, a jednocześnie uświadomienie konieczności przyjmowania właściwych postaw w określonych sytuacjach. W pracach uczniowie opisują m.in. przyczyny wypadków drogowych z udziałem najmniej chronionych uczestników, wskazując zarówno niewłaściwe zachowanie pieszych w rejonach dróg, jak i niezgodne z przepisami drogowymi zachowanie kierujących pojazdami. Prace stanowią świadectwo świadomości zagrożenia i konieczności przeciwdziałania mu przy wykorzystaniu różnych środków. Analiza całego materiału daje głęboki przegląd wielowymiarowych, szczegółowych zjawisk, które, sprawadzone do znaczeń słów, uwzględniają stan wiedzy, wyobraźnię i świadomość wyrażone w języku.

²⁴ A. Peräkylä, *Analiza rozmów i tekstów*, tłum. A. Figiel, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, Warszawa 2009, s. 327.

²⁵ Mentalna mapa rzeczywistości fizycznej pozwala nam na interpretację świata realnego. Geografia mentalna to termin zaproponowany przez Wojciecha Chlebdę – zawiera próbę zmierzenia się człowieka z oporną obiektywnością materialnego świata, próbą wtłoczenia go w ramy ludzkich schematów, narzucenia siatki pojęć, ocen i sądów. Jest więc próbą konceptualnego zorganizowania przestrzeni, przekształcenia jej w miejsce kulturowe i symboliczne. Geometryczna idealizacja to nałożenie na realne byty przestrzenne i relacje między nimi ramy konceptualnej, obejmującej względnie proste wyobrażenia geometryczne przy równoczesnym pominięciu tych cech przestrzennych bytów i relacji, które są nieistotne dla danego idealnego wyobrażenia. Takie działanie stwarza uproszczony w stosunku do realnej rzeczywistości, wyidealizowany schemat geometryczny relacji, przynosząc konstrukcję mentalną. Idealizacja geometryczna przestrzeni jest procesem kognitywnym, który umożliwia *dopasowanie* nieskończonego świata rzeczywistego do ograniczonego zbioru środków językowych służących do ich wyrażania, opisywania. Por. W. Chlebda, *Kilka słów o Europie i innych kontynentach mentalnych*, [w:] *Słowo i czas*, red. S. Gajda, Opole 1998;

w słowach dzieci i młodzieży to sygnał, iż zagrożenie bezpieczeństwa człowieka powinno stanowić jedną z ważniejszych spraw społecznych, będącą przedmiotem rozważań osób reprezentujących różne przestrzenie życia, zarówno naukowego, jak i politycznego. Programy konstruowane przez Unię Europejską wyznaczają kierunki działań, których celem jest zwiększenie poczucia spokoju, braku zagrożenia.

Dla twórców pisemnych prac stan bezpieczeństwa nie jest bezwarunkowy. W większej części analizowanych tekstów autorzy konstruowali zdania ze spójnikiem „jeżeli” (np. „A jeśli światel nie ma w okolicy, poszukaj zebry na najbliższej ulicy. Jeśli droga będzie pusta, Przechodź śmiało! Sprawa prosta!”, Jagoda, ur. 2001; „Jeśli chcesz mieć rower cały, nie pędź tak jak oszalały. Jeśli chcesz mieć całe kości, niech w twojej głowie rozum gości”, Agata, ur. 1999). Biorąc pod uwagę częstotliwość występowania leksemu „jeżeli”, należy podkreślić, że „[...] połączenie jednostek językowych w jednostki zdaniowe jest uwarunkowane w sposób kateryczny zarówno przez treść, jak i przez formę tych jednostek, a także przez ich intonację”²⁶. Obecność w wypowiedziach wiedzy zaczerpniętej z otaczającej rzeczywistości (czego dowodzą powyższe przykłady) wskazuje na fakt, iż obrazowanie w języku ma swoje źródło w potocznym widzeniu świata i jest efektem myślenia. Myślenie wynika z potrzeby rozumu, zaspokojenie jej warunkuje dyskursywną myśl, która ucieleśnia się dzięki słowom posiadającym znaczenie²⁷. Myśli mogą istnieć bez wypowiadania: „[...] myślenie, choć zawsze dokonuje się w słowach, nie wymaga słuchaczy”²⁸, ale do ich zdarzenia niezbędny jest język. Człowiek jako istota myśląca dąży do dialogu, aby nie funkcjonować w społecznym odizolowaniu. Hannah Arendt wskazuje na tezę wygłoszoną przez Anzelma z Canterbury, średniowiecznego filozofa i teologa, iż wewnętrzna mowa człowieka, która nie jest zwokalizowana, ma za zadanie odnalezienie „ładu z danymi codziennego doświadczenia”²⁹. Oznacza to, że człowiek prowadzi wewnętrzny monolog lub dialog ze sobą, co umożliwia mu rozumienie i porządkowanie doświadczeń. Jednocześnie organizacja świata w mentalnych przestrzeniach, mająca fundamenty w myśleniu potocznym, wykazuje określone regularności.

R. Przybylska, *Polisemia przymków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków 2002, s. 135; J. Wojciechowska, *Sposoby konceptualizacji POLSKI we współczesnej publicystyce*, niepublikowana rozprawa doktorska, Katowice 2008.

²⁶ Z. Zaron, *Interpretacja składniowa struktur złożonych. (Przegląd struktur zdaniowych w poszukiwaniu struktur semantycznie złożonych)*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski, Toruń 1995, s. 17.

²⁷ H. Arendt, *Myślenie...*, s. 149.

²⁸ Tamże, s. 149.

²⁹ Tamże.

Przyjmuję za Warchalą³⁰ generalne zasady opisywania świata codziennych doświadczeń. Zasada generalizacji prostych doświadczeń życiowych nie przewiduje zgłębiania problemu w myśleniu potocznym, ponieważ nieskomplikowane tłumaczenia empirycznych faktów nie zakładają głębszego dociekania problemu³¹. Twierdzenie: „wypadki zdarzają się z powodu nieuwagi lub bezmyślności człowieka” ma podstawę w ogólnym przekonaniu, potwierdzonym autentycznymi zdarzeniami, że brak skupienia, brak zaangażowania myślenia i percepcji wzrokowej może doprowadzić do nieszczęścia. Takie założenie wyposaża nas w wiedzę, że stając się uczestnikiem ruchu drogowego, czy to w roli pieszego, czy kierującego pojazdem, powinniśmy zachować ostrożność, co polega na skupieniu uwagi i zachowaniu koordynacji wzrokowo-ruchowej. Jest to wiedza, którą nabywamy w wyniku codziennych przeżyć i doświadczeń; rodzice starają się nauczyć dziecko odpowiednich zachowań, warunkujących jego bezpieczeństwo. Nauczyciel podczas pracy z dzieckiem zarówno w wieku przedszkolnym, jak i wczesnoszkolnym, uwarunkowuje go na zależność pomiędzy zachowaniem a tym, co dzieje się w życiu człowieka. Generalizacja prostego doświadczenia, jakim jest codzienne uczestnictwo dziecka w ruchu komunikacyjnym, ujawnia się w tekście następująco: „Jeśli chcesz być bezpieczny w drodze, weź kilka rad do serca ku przestrodze: – światło zielone – możesz iść na drugą stronę; – światło czerwone – STÓJ! – przechodzenie zabronione [...]” (Justyna, ur. 1999). Autorka odwołuje się do jednego z pierwszych doświadczeń dziecka, które ma przygotować je do bezpiecznego pokonywania odległości: umiejętności właściwej interpretacji symboliki kolorów z jednoczesnym zachowaniem podstawowych zasad bezpieczeństwa.

Zasada stosowania schematu odniesienia³² uwarunkowana jest obserwacją świata i pierwszymi doświadczeniami. Odniesienie do sytuacji (np. upadku w wyniku nietrzymania kierownicy przez dziecko jadące na rowerze) stworzy w jego umyśle określony rodzaj wiedzy przywołujący typ doświadczenia w zależności od kontekstu. Powstały typ-schemat będzie odpowiedzialny za przywołanie wiedzy niezbędnej do weryfikacji powtarzalnych doświadczeń. W języku schemat odniesienia może być ujęty następująco:

Zawsze bezpieczni
[...]
Nie graj w piłkę też kolego,
blisko jezdni, a dlatego

³⁰ J. Warchał, *Kategoria...*, s. 35–40.

³¹ Tamże, s. 35.

³² Por., tamże, s. 36.

– piłka kształt okrągły ma
 i potoczy się raz, dwa.
 Niekoniecznie w dobrą stronę,
 Twoje życie zagrożone.
 Do gry w piłkę boisko masz,
 Tam bezpiecznie spędzaj czas.
 Aby dojść na to boisko,
 stań przed przejściem, niezbyt blisko.
 Przekręć głowę w prawo, w lewo
 i upewnij się kolego, że przejść możesz
 tam bezpiecznie, aby bawić się w najlepsze.
 Tylko ten, co kask ubierze
 może dojechać tam na rowerze!³³

Autor tekstu, Igor (ur. 2002), poprzez schemat odniesienia odwołuje się do znanych sobie doświadczeń zakodowanych w pamięci dzięki doświadczeniu zewnętrznej rzeczywistości, które jest względnie dokładne i wolne od błędów. Rzetelne informacje o świecie pozwalają człowiekowi zaspokajać podstawowe potrzeby: pożywienia, schronienia, interakcji z innymi ludźmi oraz świadomości zagrożeń³⁴. Wrażenie i percepcja stanowią fundamentalne procesy dla interpretacji dokonywanej podczas odniesienia. Świadomość kształtu piłki pozwala na wyobrażenie toru jej drogi, oczywiste jest przeznaczenie boiska jako miejsca o „równym terenie (na świeżym powietrzu lub w hali) o określonym kształcie i wymiarach, przeznaczonego do ćwiczeń i zawodów w różnych dyscyplinach sportu”³⁵. Świadomość konieczności zabezpieczenia głowy podczas jazdy rowerem ujawnia się w twierdzeniu: „Tylko ten, co kask ubierze, może dojechać tam na rowerze”.

Zasada typizacji³⁶ odwołuje do cech właściwych obiektom typowym o przewidywalnym charakterze w określonej kategorii, przestrzeni, doświadczeniu. Istotną rolę dla tworzenia typologii ma aspekt społeczny, uniwersalny i indywidualny. Funkcjonowanie w określonej grupie społecznej narzuca na nas pewne zachowania, takie jak punktualność czy uczciwość w relacjach międzyludzkich. Znajomość tej zasady pozwoliła autorce poniższego tekstu na wskazanie, nazwanie negatywnych cech człowieka, którego zachowania nie są akceptowane przez ogół społeczeństwa:

³³ Wszystkie podkreślenia, o ile nie zaznaczono inaczej, moje – J.W.

³⁴ P. Zimbardo, *Psychologia i życie*, tłum. E. Czerniawska [i in.], Warszawa 1992, s. 225.

³⁵ B. Dunaj, *Słownik...*, s. 67.

³⁶ J. Warchał, *Kategoria...*, s. 37.

Był sobie Franek, który powiada,
Mam ja pijaka sąsiada.
Nie ma dnia, by nie zajrzał on do kieliszka
Z daleka, a częściej z bardzo bliska.
Na g o r s z e jednak w tym zachowaniu,
Można powiedzieć bliskie opętaniu,
Było to, że autem jeździł na „cyku”
Po krawężniku oraz trawniku [...] ³⁷.
(Magdalena, ur. 1999)

Zasada myślenia antropocentrycznego³⁸ przewiduje, że przeżywanie czasu i organizacja przestrzeni dokonują się z punktu centralnego Ja, mówiącego podmiotu. Poszczególne elementy przestrzeni otaczającej człowieka mają kształty i myśli człowieka, np.:

Nie zastanawiam się dłużej nad nurtującymi mnie pytaniami. Szybko się ubieram i wychodzę z domu, siadam na motor, przekręcając kluczyk w stacyjce, przyspiesza mi tętno, krew w żyłach zaczyna płynąć szybciej. Słyszac piękny dźwięk pracy silnika, osiągam pełnię euforii. Adrenalina w żyłach wzrasta wprost proporcjonalnie do prędkości motoru. Kocham ten stan, gdy droga zwęża się coraz bardziej, domy, drzewa, ludzie, samochody wokół są niedostrzegalne, zamazane. Dojeżdżam do skrzyżowania, niestety zapala się czerwone światło, ale w sumie, z taką prędkością na pewno zdążę. Dodaję więcej gazu i nagle... Pisk opon. Krzyk. Ból. Ciemność. Brak świadomości co się dzieje. Nie wiem, gdzie jestem. Nie wiem, co tu robię. Nie wiem, co się dzieje. Co najgorsze, nie wiem kim jestem (Roksana, ur. 1999).

Przykładem tekstu, w którym elementy przestrzeni „mówią”, „krzyczą”, „pełnią obowiązek”, a więc funkcjonują na podobieństwo człowieka, jest poniższy fragment:

Tutaj dzieci jedzą lody,
Tutaj jeżdżą samochody,
A nieustraszone znaki
Pełnią obowiązek taki:
Jeden wrzeszczy „Nie zawracaj!
Inną drogą sobie wracaj!”
Inny znowu patrzy srodze –
„Ustąp miejsca pieszym w drodze!”
„Uwaga! Śliska ulica!” –

³⁷ Por. J. Wojciechowska, W. Mogiła, *Językowe obrazowanie BRD w wypowiedziach pisemnych uczniów szkół województwa śląskiego – innowacyjność na rzecz poprawy bezpieczeństwa*, [w:] *Filologie, areál a praxe: Inovativnost v současných filologických oborech*. Sv. I, red. L. Pavera, I. Pospíšil i in., Praha 2012, s. 112.

³⁸ J. Warchał, *Kategoria...*, s. 37.

Mówi żółta tablica.
 Zielona, również kanciasta –
 „Wjeżdżasz do innego miasta!”
 Gdyby kierowcy bardziej słuchali ich rad
 Bez wypadków byłby świat.
 Nie słuchają, dlatego
 To obowiązek pieszego.
 (Zofia, ur. 2002)

Zasada ukonkretniania abstrakcji³⁹ sprowadza się do językowej twórczości, która pozwala na ujmowanie abstrakcyjnych zjawisk za pomocą potocznych metafor, ułatwiających rozumienie tego, co niekonkretne⁴⁰, np.: „Ponieważ możesz spowodować wypadek, może być to twojego życia upadek” (Mariusz, ur. 1999); „Mój cel – mistrzostwa świata w Portugalii. Tak, to jest moje życie. 193 koni mechanicznych pode mną, spalona guma, droga cienka niczym nić, adrenalina w żyłach rosnąca z każdą sekundą. Jeśli ktoś nie odda temu całego swego serca, to nigdy nie zrozumie tego, co mam na myśli”. Warchała i Skudrzyk określają metaforę obecną w różnych sposobach konceptualizacji jako klucz neutralizacji opozycji język potoczny – język poetycki⁴¹. Jednocześnie logika metaforyczności⁴² ma podstawowe znaczenie dla wyrażenia przejawów kultury, która jest tworzoną bezustannie⁴³.

Narracja ucznia, jak dowodzą omówione powyżej przykłady, jest uwarunkowana wiedzą, wyobraźnią i doświadczeniem dziecka. Potoczność jako kategoria „wędrująca”⁴⁴ pozwala opisywać rozumienie codziennych doświadczeń jednostki i jej działań. Indywidualne postrzeganie świata jest zmienne i zróżnicowane, ograniczone możliwościami uwarunkowanymi naturą człowieka. Okoliczności ludzkiego życia, na stałe osadzonego w świecie kultury, zmieniają lub weryfikują hierarchię ważności istotną dla poszczególnych jednostek, czyniąc obraz rzeczywistości jeszcze bardziej dokładnym⁴⁵, co również przekłada się na sposób konstruowania narracji.

³⁹ Tamże, s. 37.

⁴⁰ Tamże, s. 35–39.

⁴¹ J. Warchała, A. Skudrzyk, *Potoczność – kategoria rozmyta?* [w:] *Potoczność a zachowania językowe Polaków*, red. B. Boniecka, S. Grabias, Lublin 2007, s. 30.

⁴² Sposobem organizacji wiedzy pojęciowej o otaczającym nas świecie w wypowiedzi i znaczeniu jednostek językowych, biorących w nich udział, zajmuje się lingwistyka kognitywna, której głównymi teoretykami są przede wszystkim R. Jackendoff, M. Johnson, M. Turner, R. Langacker, G. Lakoff. Logika metaforyczności stanowi jedno z podstawowych założeń semantyki kognitywnej.

⁴³ R. Konersmann, *Filozofia kultury: Wprowadzenie*, tłum. K. Krzemieniowa, Warszawa 2009, s. 3–9.

⁴⁴ J. Warchała, A. Skudrzyk, *Potoczność...*, s. 31.

⁴⁵ B. Kaja, *Psychologia wspomagania rozwoju. Zrozumieć świat życia człowieka*, Sopot 2010, s. 66–69.

Niezależnie jednak od doświadczeń i etapu rozwoju człowieka językowa kategoria potoczności stanowi zasadę konceptualizacji świata i intersubiektywnego istnienia w codzienności, odsuwając na dalszy plan umysłową aktywność ukierunkowaną na uświadomienie wyboru techniki mówienia na rzecz nieuświadamianych procesów komunikacji, które stanowią o byciu człowieka w świecie⁴⁶.

Potoczność determinuje sposób odtwarzania doświadczeń i opisywania przeżyć. Okoliczności, w których dziecko wzrasta, sytuacje, w jakich przebiega jego rozwój, pozostają w ścisłym związku z kształtowaniem kompetencji językowej, co wiąże się z umiejętnością werbalizowania myśli. Dzieciństwo to czas, który w dużej mierze stanowi o poczuciu własnej wartości, dla której odzwierciedleniem staje się dorosłe życie. Narracja uczniów zawiera w sobie odbicie codzienności, w której potoczność jako kategoria opisu jest drogowskazem dla prowadzenia analizy pojęć, symboli i ich znaczeń zawartych w tekstach.

Justyna Wojciechowska

**Everyday experiences in students' narrations – colloquialism
as a category of description**

The article describes particular examples of general rules, general rules of describing everyday experiences of primary school pupils. The author shows the term of commonness which can be understood as a linguistic rule of conceptualisation of the world surrounding both, a child and an adult. The cited works focus mainly on the notion of safety, which plays an important role in all human activities.

⁴⁶J. Warchał, A. Skudrzyk, *Potoczność...*, s. 28.